

Pécs szerb megszállása Visy László naplójának tükrében

Pécs, 2023. 01.

# Tartalomjegyzék

|                                                                                                 |           |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>1. A témaválasztásról és a kutatás kérdéseiről .....</b>                                     | <b>3</b>  |
| <b>2. A dolgozat forrásairól .....</b>                                                          | <b>4</b>  |
| 2.1 <i>A naplóíró Visy László (ex)főispán (1854–1935) pályája .....</i>                         | 4         |
| 2.2 <i>A Visy-napló és forrásértéke .....</i>                                                   | 5         |
| <b>3. Köztörténeti áttekintés.....</b>                                                          | <b>7</b>  |
| 3.1 <i>Előzmények .....</i>                                                                     | 7         |
| 3.2 <i>A padovai fegyverszünet és annak hatása Magyarországra .....</i>                         | 8         |
| 3.3 <i>A belgrádi konvenció .....</i>                                                           | 9         |
| <b>4. Pécs szerb megszállása Visy László naplójának tükrében .....</b>                          | <b>10</b> |
| 4.1 <i>A bevonulás.....</i>                                                                     | 10        |
| 4.2 <i>Reakció a szerb annexiós törekvésekre.....</i>                                           | 11        |
| 4.3 <i>A szerb impériumváltás kezdetei .....</i>                                                | 13        |
| 4.4 <i>A pécsi lakosság sztrájkja a megszállás ellen .....</i>                                  | 14        |
| 4.5 <i>Visy László és társainak internálása a megszállás alatt.....</i>                         | 16        |
| 4.6 <i>A megszállók és a szocialisták együttműködése.....</i>                                   | 19        |
| 4.7 <i>A Baranya-Bajai Szerb-Magyar Köztársaság kikiáltása.....</i>                             | 20        |
| 4.8 <i>A megszállás vége és a köztársaság összeomlása .....</i>                                 | 21        |
| <b>5. A megszállás alatti mindennapi élet néhány aspektusa a Visy-napló tükrében .....</b>      | <b>22</b> |
| 5.1 <i>A megszállók megszerzik az ellenőrzést Pécs vagyoni és pénzügyi helyzete felett.....</i> | 22        |
| 5.2 <i>A szerb ünnepek beszivárgása a pécsi mindennapokba .....</i>                             | 24        |
| 5.3 <i>Szocializációs különbségek – a „balkáni hangulat és mentalitás” .....</i>                | 25        |
| <b>6. Zárszó és összegzés .....</b>                                                             | <b>26</b> |
| 6.1 <i>Pécs és Baranya felszabadul .....</i>                                                    | 26        |
| 6.2 <i>Visy László a megszállás után .....</i>                                                  | 26        |
| 6.3 <i>A Visy-napló értékelése .....</i>                                                        | 27        |
| <b>7. Bibliográfia .....</b>                                                                    | <b>29</b> |
| 7.1 <i>Levéltári források .....</i>                                                             | 29        |
| 7.2 <i>Felhasznált szakirodalom .....</i>                                                       | 29        |

## 1. A témaválasztásról és a kutatás kérdéseiről

Pécs szerb megszállásának időszaka egyike a város legellentmondásosabb epizódjainak. Történettudományi feldolgozása jelenleg is zajlik, mert még mindig vannak olyan szempontok és dokumentumok, amelyek kevésbé, vagy talán szinte egyáltalán nem ismertek. A megszállás befejeződésének 100. évfordulója kapcsán pedig ismét lendületet kaptak a kutatások.<sup>1</sup>

Az általam vizsgált forrás – Visy László városi főispán naplója – azok közé tartozik, amiről sokan tudnak, de szisztematikus feldolgozása eddig nem történt meg. A teljes kéziratos napló Pécs történetének 1914 és 1921 közti időszakából rögzíti Visy személyes megfigyeléseit és benyomásait. A rendkívül informatív és a korabeli Pécs mindennapjait is jól megragadó naplónak eddig elsősorban az 1914 és 1917 között íródott köteteit használták, ebből született is néhány tanulmány<sup>2</sup>, illetve a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei levéltára jelenleg készül kiadni ennek az időszaknak (1-5. kötetek) az anyagát.<sup>3</sup> Az 1918–1921-es szerb megszállás időszakáról szóló (6.) kötet<sup>4</sup> érdemben még nem dolgozták fel, belőle csak mozaikok kerültek felhasználásra.<sup>5</sup> E dolgozat egyik célja, hogy az évforduló kapcsán aktuális témát a Visy-napló szemszögéből mutassa be, ezzel is árnyalva eddigi ismereteinket, illetve kiegészítve azokat esetleg lényegesnek számító mozzanatokkal.<sup>6</sup> Az említett célnak fontos kutatási kérdése, hogy egy ilyen társadalmi helyzetben lévő központi személy feljegyzései tartogatnak-e számunkra olyan részletinformációkat, amelyek az eseménytörténet általános feldolgozása közben nem derültek ki. Továbbá néhány kiragadott példa segítségével megpróbálom bemutatni Pécs mindennapjait a vizsgált időszakban, egyfajta alulnézeti perspektíváját adva megszállás tapasztalattörténetének. Ennek az indíttatása elsősorban az a kérdés volt, hogy egy alapvetően konzervatív politikai nézeteket valló vezető helyi politikus hogyan élte meg a szerb megszállást és annak Pécs elcsatolására törekvő céljait. Az utóbbi rész természetesen számos további aspektussal – közbiztonság és erőszak, nemzetiségi feszültségek, helyi politikai csoportok egymás közötti viszonyai, ellenállás és együttműködés módozatai, a

---

<sup>1</sup> Lásd például: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára XXIII. Levéltári Nap 2022. október 19; VÉRTESI Lázár: *Visy László, pécsi főispán naplója. A forrás vizuális térbe helyezett kiadásának bemutatása*. Ez az említett kutatás a napló 1914 – 1917 közötti köteteire fókuszál.

<sup>2</sup> Lásd például: MÁRFI 2000.

<sup>3</sup> VÉRTESI 2022. alapján

<sup>4</sup> Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL BaML) MNL BaML XIV.60. 1–3. doboz. Dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921. A napló 6. kötetét Visy nem látta el oldalszámokkal, így a továbbiakban a levéltári jelzettel és a naplóban megjelölt bejegyzési dátum megadásával hivatkozom a szövegrészeket.

<sup>5</sup> Lásd például: VISY 1999.

<sup>6</sup> A megszállást egy szerb újságíró visszaemlékezésein keresztül is megismerhetjük: GLIBONJSKI 2006.

szociális kapcsolatok kontinuitása/diszkontinuitása, a megszállók mentalitása stb. – bővíthető, erre vonatkozóan a napló kiváló forrásértékkel bír. Itt most csak néhány kiválasztott szempont rövid bemutatása történik meg, de a kört a későbbiekben bővíteni tervezem, a napló bejegyzéseit kiegészítve a lehető legtöbb kontrollforrás bevonásával.

## **2. A dolgozat forrásairól**

### ***2.1 A naplóíró Visy László (ex)főispán (1854–1935) pályája***

Nagyatádi dr. Visy László (1905-ig születési nevén Jobst<sup>7</sup>) 1854. október 17-én született a Somogy vármegyei Nagyatádon.<sup>8</sup> 1872-ben érettségizett a ciszterci rend pécsi főgimnáziumában, de korábban tanulmányokat folytatott Nagyatádon és Kaposváron is.<sup>9</sup> Jogi tanulmányait 1872-ben kezdte meg a pécsi püspöki jogakadémián, majd 1880-ban a pesti egyetemen szerzett jogtudományi doktorátust.<sup>10</sup> Tanulmányai lezárultával Pécssett ügyvédi irodát nyitott, ekkor kezdődött meg felfelé ívelő karriere. 1887-től már a Pécsi Ügyvédi Kamara választmányi tagja, 1893-tól helyettes elnöke volt, majd 1906 és 1911 között a kamara elnöki tisztségét is betöltötte.<sup>11</sup> 1883-ban felségül vette Ferenczy Ilonát, házasságukból kilenc gyermekük született:<sup>12</sup> közülük többen apjuk jogász hivatását követték, illetve katonai pályára kerültek. Márta nevű lánya Fischer Béla későbbi pécsi alispánhoz ment feleségül. Zoltán fia pedig építészként vált ismerté.

Visy politikai pályafutását 1887-ben kezdte meg a Függetlenségi Párt színeiben – aminek ekkor még elkötelezett híve volt. Pécs város törvényhatósági bizottságának képviselőjévé választották, amelynek egészen haláláig a tagja volt.<sup>13</sup> Politikai nézeteinek változásában nagy hatással volt rá hivatali elődje, báró Fejérváry Imre főispán, illetve az 1906 és 1910 közötti koalíciós kormány bukása.<sup>14</sup> 1905. február 7-én kapott nemesi címet az uralkodótól, majd a belügyminiszter javaslatára 1911. június 30-án Ferenc József Pécs város főispánjává nevezte ki, mely pozíciót 1917. június 14-ei nyugdíjazásáig töltötte be.<sup>15</sup>

---

<sup>7</sup> ROMVÁRY-NAGY-HORVÁTH-GYÁNTI 2010. 393. (továbbiakban Pécs Lexikon (I-II.))

<sup>8</sup> NAGY 2007. 158.

<sup>9</sup> UO.

<sup>10</sup> UO.

<sup>11</sup> Pécs Lexikon (II.) 2010. 393.

<sup>12</sup> NAGY 2007. 158. – név szerint: Márta, Imre, László, István, Ilona, István, Béla, Katalin és Zoltán.

<sup>13</sup> UO.

<sup>14</sup> NAGY 2007. 158.; Pécs Lexikon (II.) 2010. 393.; koalíciós kormány: második Wekerle-kormány (1906. április 8. – 1910. január 17.)

<sup>15</sup> NAGY 2007. 158-159.

Köztisztviselői hivatása mellett, a pécsi polgári-konzervatív társadalmi-gazdasági életnek is fontos résztvevője volt. Többek között a Pannónia Sörfőző Rt. és a Pécsi Takarékpénztár Rt. igazgatótanácsának is tagja volt.<sup>16</sup> Az 1922 és 1932 közötti tíz évben a Pécsi Nemzeti Casinó elnöki tisztségét viselte. Visy László 1935. november 25-én halt meg Pécsen.<sup>17</sup>

## ***2.2 A Visy-napló és forrásértéke***

A modern értelemben vett személyes napló műfaja Magyarországon a 19. század elején jelent meg, de ekkor még elsősorban a nemesség körében találkozhatunk vele. A századfordulóra viszont már a polgárság körében is elterjedté vált a naplóírás.<sup>18</sup> Így, ahogy haladunk előre az említett időszakokban egyre többel találkozhatunk. Az első világháború idején a számuk jelentős mértékben megnövekedik. Ez a háború okozta új körülményekkel, valamint ennek közösségi szinten is közös „élménnyé” válásával magyarázható.<sup>19</sup> Itt érdemes rögtön különbséget tenni napló és memoár között, hiszen amíg a napló az eseményekkel egyidőben, addig a memoár utólag keletkezik. Ebből a szempontból a naplónak nagyobb „őszinteséget” tanúsítanak, mert a szerzők a memoárokból már leginkább újraértelmezve, illetve súlyozva interpretálják az eseményeket.<sup>20</sup>

A naplók történeti forrásként történő felhasználása esetén fontos, hogy nem csak magával a dokumentummal kell kritikusan bánni, hanem a szerzővel is, tehát értelmezésükhöz elengedhetetlen az író életének, mentalitásának, társadalomban betöltött szerepének ismerete. Itt érdemes – ha a forrásadottságok lehetővé teszik – a vizsgált személy családon kívüli kapcsolati rendszerét is vizsgálat alá vonni. Ugyanis az egyén életútjára, jellemfejlődésére ugyan olyan hatást is képes lehet gyakorolni a szociális háló, szocializáció, mint a szűk értelemben vett család.<sup>21</sup> Illetve nem szabad elmenni a mellett sem, hogy mi volt a szerző indíttatása a napló megírására.<sup>22</sup> Ez több szempontból is összefüggésben állhat a személyről szerzett ismeretekkel.<sup>23</sup>

A dolgozatban vizsgált Visy-napló kiemelkedő a Pécs-baranyai naplóírás tekintetében, de több szempontból dunántúli, regionális perspektívában is egyedülálló. A napló, melyet

---

<sup>16</sup> Pécs Lexikon (II.) 2010. 393.

<sup>17</sup> NAGY 2007. 159.

<sup>18</sup> MÁRFI 2014. 65.

<sup>19</sup> KATONA 2017. 102.

<sup>20</sup> KATONA 2017. 104.

<sup>21</sup> RAB 2017. 493-494.

<sup>22</sup> PRITZ 2018. 7.

<sup>23</sup> A Visy-napló bejegyzéseinek nagy többsége egyidejű az általuk leírt eseményekkel. Nézőpontja egyértelműen Visy László polgári-konzervatív látásmódját tükrözi.

szerzője 1914 és 1921 között vezetett, bemutatja Pécs város történetét, közigazgatását és helyi politikai viszonyait<sup>24</sup> az első világháború alatt és az azt követő szerb megszállás időszakában.<sup>25</sup> Visy szemtanúként örökíti meg a szerb megszállás eseményeit, de mindenképpen ki kell emelni, hogy ekkor már nem töltötte be a főispáni pozíciót. Pontosan 1911. június 30. és 1917. június 14.<sup>26</sup> között volt Pécs főispánja, – tehát a szerb megszállás időszakában már csak mint nyugalmazott főispán volt Visy – de távozása után is a pécsi kapcsolati hálók egyik központi alakja, aktívan részt vett a város közéletében, különböző igazgatósági tanácsokban betöltött szerepe révén.<sup>27</sup> A naplóíró tehát egy helyi szinten befolyásos, a társadalom és a közösség által elismert személy volt, a pécsi „elit” társasági élet oszlopos tagja, akinek fontos jogász végzettsége és értelmiségi foglalkozása. Visy nagy köztiszteletnek örvendő személy volt élete végéig.

A Pritz Pál által felvázolt napló-tipologizálás<sup>28</sup> szerint 4 nagyobb csoportba oszthatók az e típusú ego-dokumentumok. Az első kategóriába azok tartoznak, ahol a szerző a saját látásmódját próbálja megmutatni a múltból, ami független a lejegyzés kezdeti indíttatásától. A másodikba azok kerülnek, ahol az író saját önkifejezése céljából írja meg naplóját, ami a legtöbb esetben nem kockázatmentes. A harmadik kategóriába az önigazoló célú naplók sorolhatók, ahol tudatosan fogalmazott szöveggel találkozunk. A negyedik kategóriába pedig azok, ahol a szerző saját „lelki egészsége” miatt írja le a vele történeteket. Ezekbe a kategóriákba természetesen nem sorolható bele minden napló, erre maga Pritz is felhívja a figyelmet: „(...) ezzel a négy kategóriával nem rendeztük kaszárnyarendbe a naplók végtelen tömegét (...)”<sup>29</sup>

Ez alapján a Visy-napló az első és a második kategóriába is besorolható. Hiszen Visy a naplója végén leírja, hogy úgy írta le az eseményeket, ahogy ő látta. Az hogy ezeknek az adatoknak, információknak a minősége és mélysége ilyen kiemelkedő, az saját műveltségének, helyzetének köszönhető.<sup>30</sup> Fontos értelmezési faktor az is, hogy a szerző „előjárói, felettesei” hogy viszonyultak ahhoz, hogy naplót vezetett.<sup>31</sup> Itt elsősorban a megszállás alatt felállt új szerb városparancsnokságra kell gondolni. Visy is leírja, hogy egyes helyeken, ahol hiányos feljegyzésekkel találkozunk, ez azért van, mert többször rejtegetnie kellett naplóját.<sup>32</sup>

---

<sup>24</sup> Visy László az említett történeti-politikai események mellett – kevésbé fajsúlyosan ugyan – de megjeleníti a személyesebb hangvételű, elsősorban a családja és barátai életét bemutató információkat is.

<sup>25</sup> MÁRFI 2014. 65.

<sup>26</sup> NAGY 2007. 158.

<sup>27</sup> NAGY 2007. 159.

<sup>28</sup> PRITZ 2018. 7-8.

<sup>29</sup> UO.

<sup>30</sup> KATONA 2017. 103.

<sup>31</sup> KATONA 2017. 104.

<sup>32</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. augusztus 22.)

Az említett módszertani elemzési szempontokon túl még egy értelmezési szempontot szeretnék felhozni, ami a napló keletkezésének az indíttatása lenne. Az, hogy a szerző „magának” vagy a nyilvánosságnak írja-e a naplót, változhat a keletkezés hosszú folyamata közben is.<sup>33</sup> A napló vezetésével Visy célja – saját bevallása alapján – az volt, hogy a „*magyar nemzet legborzasztóbb korszakát*” megörökítse.<sup>34</sup> Ez a látásmód csak a világháborús verség, illetve a szerb megszállás időszakára is igaz, az idézett mondattal az egész naplót összegezi a szerző. Ezekkel a zárósorokkal könnyen igazolható az, hogy Visy feljegyzéseit a nyilvánosságnak szánta.

### 3. Köztörténeti áttekintés

#### 3.1 Előzmények

Az 1914. június 28-án bekövetkezett szarajevói merénylettel véget ért a „hosszú 19. század”. Az első világháború kitörésével ez volt az első olyan nemzetközi konfliktus az emberiség történetében, amelyben a hadviselő felek teljes gazdasági és katonai erejükkel részt vettek, valamint polgári életére közvetlenül hatással volt.<sup>35</sup> Ez a pentarchia rendszerének<sup>36</sup> teljes csődjét is jelentette. A harcok után a nemzetközi diplomáciának a legfontosabb feladata az új világrend megteremtése lett. Ebben egy fő szempont kellett volna legyen, hogy alaposan megvizsgálják a háborút kiváltó okokat, hogy el lehessen kerülni még egy ehhez hasonló világégést.

Az első világháború egyik fő előzményének tekinthető a – Közép-Kelet-Európában látványosan megjelenő – erőteljes nacionalizmus, illetve a nemzetiségek közötti ellentétek.<sup>37</sup> Ez a kérdéskör az 1890-es évektől hazánkban is ismét a politikai viták állandó témájává vált.<sup>38</sup> Az egyik leglátványosabb ellentétnek a témám kapcsán is releváns szerb–magyar<sup>39</sup> ellentét bizonyult. A Monarchia szláv lakossága nem értett egyet a magyar fél által felvázolt „egy

---

<sup>33</sup> UO.

<sup>34</sup> UO.

<sup>35</sup> ORMOS-MAJOROS 2003. 219.

<sup>36</sup> Pentarchia rendszerének szoktuk nevezni azt a leginkább a 19. század második felétől egészen az első világháborúig tartó időszakot, amikor az európai és világpolitikát (ami ekkor szinte kéz a kézben járt) Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország, a Német Császárság és az Osztrák-Magyar Monarchia befolyásolta és irányította.

<sup>37</sup> ORMOS-MAJOROS 2003. 219.

<sup>38</sup> KATUS 2021. 654.

<sup>39</sup> A háború alatt a gyakorlatban is körvonalazódni kezdődő Szerb-Horvát-Szlovén Királyság tervei után már inkább délszláv-magyar ellentétként fogom emlegetni.

politikai nemzet” gondolatával, valamint sérelmezték az 1868-as nemzetiségi törvény gyakorlatban történő alkalmazását, pontosabban az alkalmazás hiányát.<sup>40</sup>

Szerbiának már a 19. században történő függetlenné válása óta nagy terve volt a balkáni délszláv lakosság egy államban való egyesítése – vagyis a nagy-szerb állam létrehozása –, és ehhez a század második felétől élvezhette a pánszlávizmust támogató orosz diplomácia nyílt bátorítását is.<sup>41</sup> E tervek megvalósítására az első világháború lezárása adta meg a reális lehetőséget. A Szerb Királyság – ahogyan más hadviselő országok is – már a háború elején megfogalmazták területi követeléseiket, ami az ő esetükben nagyrészt az Osztrák-Magyar Monarchia zömében délszláv lakosságú területeire estek.<sup>42</sup> A szerb vezetés ezen területi igényeinek – egy esetleges győzelem esetén való – teljesítésére már 1915-ben ígéretet tettek az antant-hatalmak.<sup>43</sup> Céljaik megvalósítására a háborút lezáró fegyverszünetek és konvenciók aláírása után, a kaotikus hazai belpolitikai viszonyokat kihasználva igyekeztek katonai egységeiket minél beljebb tolni a magyar területekerek, ily módon teremtve meg az igényeket nyomatékosító tényleges megszállás állapotát.<sup>44</sup> Mindezt az antant hallgatólagos támogatásával tették. Így kerültek a szerb hadsereg alakulatai Magyarország déli területeire, és tartották megszállva Pécsét és Baranya vármegye nagy részét több éven keresztül.

### ***3.2 A padovai fegyverszünet és annak hatása Magyarországra***

1918. november 3-án írta alá az Osztrák-Magyar Monarchia a padovai fegyverszünetet. A szerződés előírta a Császári és Királyi Hadsereg leszerelését, a Monarchia által megszállt területek kiürítését, Pola<sup>45</sup> kikötőjének átadását az antant-hatalmaknak, a közlekedési infrastruktúra használatának engedélyezését a szövetségeseknek, valamint azt, hogy a német csapatok 15 napon belül hagyják el a Monarchia területét.<sup>46</sup> A harcoló felek között így a hadiállapot megszűnt ugyan, de a dokumentum több pontjának pontatlan, homályos megfogalmazása lehetővé tette a győzteseknek az egyezmény „nagyvonalú” betartását.<sup>47</sup> Külön említésre méltó, hogy az aláíráskor az Osztrák-Magyar Monarchia egyszerűen már nem létezett, vagyis az egyezmény gyakorlati betartását már Ausztriának és Magyarországnak külön kellett

---

<sup>40</sup> KATUS 2021. 650.

<sup>41</sup> BEBESI 2005. 91. – Megjegyzés: a szerbek az orosz diplomácia támogatását az 1917-es bolsevik fordulat után elvesztették. Ezután elsősorban a franciákra támaszkodtak.

<sup>42</sup> HORNYÁK 2004. 11.

<sup>43</sup> HORNYÁK 2021. 9.

<sup>44</sup> ORMOS 2006. 27.

<sup>45</sup> Olaszul Pola, horvátul Pula, ma Horvátországhoz tartozó kikötőváros az Adriai-tengeren.

<sup>46</sup> ORMOS-MAJOROS 2003. 248.

<sup>47</sup> HORNYÁK 2004. 12.

végrehajtania.<sup>48</sup> További kérdéseket vetett fel az is, hogy ez a megállapodás csak az olasz frontra vonatkozott, így a Balkán felőli határvonalak és ellenséges országok helyzetét nyitva hagyta. E tényezők miatt Magyarországra nézve nem hozott békét a fegyverszünet, valamint hamar kiderült az is, hogy a francia vezetés és a védnöksége alatt álló szerb csapatok – jogilag több szempontból is jogosan ugyan – nem tartják be a rendelkezés által előírtakat.<sup>49</sup>

A fegyverszünet nagy nyomás alá helyezte az előtte pár nappal, az őszirózsás forradalom után megalakult Károlyi-kormányt. Károlyi Mihály jó nemzetközi megítélésének köszönhetően ő volt az egyetlen olyan háborúban vesztes miniszterelnök, akivel a győztes hatalmak képviselői személyesen is tárgyaltak.<sup>50</sup> Ez az új magyar kormányzat nemzetközi legitimációját is előmozdította, hiszen ezzel hivatalosan is elismerték Károlyi Mihály kormányát a győztes hatalmak. Ezt a sikert csak az árnyékolta be, hogy az egyelőre még nem véglegesített balkáni frontvonal már Magyarország déli határainál járt.<sup>51</sup>

### ***3.3 A belgrádi konvenció***

A padovai fegyverszünet nem rendelkezett a balkáni frontvonalról, így záros határidőn belül szükség volt egy délszláv-magyar demarkációs vonalat megteremtő egyezmény fedél alá hozására. Miután Franchet d'Esperey antant-tábornok kihangsúlyozta, hogy Magyarországnak ezen okokból külön fegyverszünetet kell kötnie, és Károlyiék is mérlegelték a helyzetet, a magyar kormány döntést hozott a fegyverszüneti tárgyalások megkezdéséről. Ezek után Károlyi Mihály és Jászi Oszkár vezetésével el is indult a magyar delegáció Belgrádba.<sup>52</sup> A küldöttség megérkezésekor még d'Esperey tábornok a szerbekkel tárgyalt a jövőbeli demarkációs vonalról. Szerbia ragaszkodott a Barcs–Pécs–Mohács–Baja–Szabadka–Maros határvonalhoz, csak hogy d'Esperey utazása közben Nišbe érkezett Párizsból egy távirat, mely szerint a padovai fegyverszünetben szereplő feltételekkel kell megkötni Magyarországgal a megállapodást.<sup>53</sup> A szerb vezérkar azonban úgy döntött, hogy ezt a táviratot csak a magyarokkal való tárgyalások után adják át a francia tábornoknak, így végül a szerbek által felvázolt vonal került be az egyezménybe.

---

<sup>48</sup> UO.

<sup>49</sup> UO.

<sup>50</sup> ORMOS 2006. 27.

<sup>51</sup> HORNYÁK 2004. 12.

<sup>52</sup> HORNYÁK 2004. 15.

<sup>53</sup> HORNYÁK 2004. 16.

Károlyi Mihály kedvezőnek találta a feltételeket, így 1918. november 8-án Budapestre utazott, hogy kérje a Nemzeti Tanács hozzájárulását az egyezmény aláírásához. Időközben azonban romlott Magyarország helyzete, megindultak a szerb csapatok a Vajdaságba.<sup>54</sup> A Nemzeti Tanács november 11-én hozzájárult az aláíráshoz, amire Linder Béla minisztert delegálták. Az aláírásra november 13-án került sor Belgrádban.<sup>55</sup>

A belgrádi konvenció demarkációs vonalnak végül a szerbek által követelt nyomvonalat jelölte ki, ami több – de leginkább etnikai – szempontból sértette a magyar felet.<sup>56</sup> A 18 pontból álló egyezmény további pontjaiban a padovaihoz hasonló kikötéseket tettek, így például előírták a magyar hadsereg leszerelését. Az aláírás után nem sokkal megindult a szerb hadsereg felzárkózása az újonnan kijelölt vonalhoz. A megszállt területeken egyelőre megmaradt a magyar közigazgatás.<sup>57</sup>

## **4. Pécs szerb megszállása Visy László naplójának tükrében**

### **4.1 A bevonulás**

Az 1918. november 13-án megkötött belgrádi konvenció által kijelölt új jugoszláv-magyar demarkációs vonal megszületésének napján már elindultak a szerb csapatok a belső magyar területek felé. Még aznap szerb kézre került Zombor, Szabadka, Baja és ennek a híre már másnap eljutott Pécsre, amiről a sajtó is beszámolt.<sup>58</sup> A hírek az újságokhoz az akkori pécsi polgármesteren, Nendtvich Andor<sup>59</sup> keresztül jutottak el, aki már a másnap reggeli lapokban nyugalomra és együttműködésre intette a lakosságot a megszálló csapatokkal kapcsolatban.<sup>60</sup>

Visy László – a naplója szerint – november 14-én reggel még meglepődött<sup>61</sup> a híren, hogy a szerb csapatok be fognak vonulni Pécsre is. A Főpályaudvaron fogadta a szerb csapatokat Nendtvich, aki beszédében elmondta, reméli, hogy a megszállók nem lépnek túl a hatáskörükön és nyugalom lesz a városban.<sup>62</sup> A polgármester köszöntőjekor ott állt mellette

---

<sup>54</sup> HORNYÁK 2004. 18.

<sup>55</sup> HORNYÁK 2004. 19.

<sup>56</sup> ORMOS 2006. 28.

<sup>57</sup> HORNYÁK 2004. 19.

<sup>58</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 14.)

<sup>59</sup> Pécs Lexikon (II.) 2010. 25. – Nendtvich Andor, Pécs polgármestere 1905 és 1936 között. A szerb megszállás alatt többször is a demarkációs vonalon kívülre üldözték. A város felszabadulása után nagy szerepet játszott Pécs első világháború utáni konszolidálásában.

<sup>60</sup> NAGY 2021. 248.

<sup>61</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 14.) – „Ma reggel azzal jött be Mama a szobába, a szerbek 9 órakor bevonulnak Pécsre. Meglepett a hír, mert tegnap még ennek semmi híre sem volt.”

<sup>62</sup> NAGY 2021. 248.

Doktor Sándor is,<sup>63</sup> a Magyar Nemzeti Tanács<sup>64</sup> pécsi elnöke.<sup>65</sup> A legtöbb szakirodalom nem emeli ki, hogy Nendtvich Andor Doktor Sándorral közösen fogadta a szerbeket. Visy a naplójában ezt hangsúlyosan említi és véleményét is leírja róla: „Szóval rettentő az ország állapota. (...) S ezekben a borzasztó időkben Dr. Doktor Sándor a Pécsi Nemzeti Tanács tagja a színházban felemelt karokkal hirdeti „Gyönyörű idők, magasztos órák” – Szóval vak állat nyakába kötötték a kolompot.”<sup>66</sup> Itt fontos kiemelni, hogy Visy politikai nézetei miatt nem szimpatizált Doktorral, ez a naplójából több helyütt egyértelműen kiderül. A köszöntő beszéd után a szerbek átadták a magyar fogadóbizottságnak Péter szerb király<sup>67</sup> és Sándor trónörökös üdvözlését, majd a Mezőszél utcai laktanyában szállásolták el őket.<sup>68</sup>

Visy László valószínűleg nem volt személyesen jelen a szerbek fogadásakor. A megérkezésükkor még a magyarok és a megszálló szerbek közötti viszony mondhatni barátságos volt. Visy ezt külön ki is emelte naplójában: „A Pécsset megszállt szerb tisztek, tegnap a megyés püspöknél tisztelegtek. Az eddigi viselkedésük kifogástalan. Barátok, s nem ellenség mintájára viselkednek. A püspök azt kívánta nekik, hogy érezzék jól magukat a városban, s kedves emlékekkel távozzanak. Én azt teszem hozzá „mielőbb”. ”<sup>69</sup>

#### **4.2 Reakció a szerb annexiós törekvésekre**

Az Újvidéki Szerb Nemzeti Tanács kezdeményezésére összeült Nagy Nemzetgyűlés a délszláv lakosság képviselőiben 1918. november 25-én határozatot hozott a Bánát, a Bácska és Baranya vármegye Szerb Királysághoz való csatlakozásáról.<sup>70</sup> Ezen területek ellenőrzését a Narodna Uprava<sup>71</sup> nevű szervezet hajtotta végre. Pár nappal később, december 1-jén hivatalosan is megalakult a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és kimondták a szerbek által megszállt területek – így Baranya jelentős részének – annektálását.<sup>72</sup>

---

<sup>63</sup> Pécs Lexikon (I.) 2010. 174. – Doktor Sándor, pécsi baloldali (szocialista-szociáldemokrata) politikus, szülész, nőgyógyász, a pécsi bábaképző igazgatója 1901 és 1921 között. 1906-tól a pécsi Munkásiskola előadója, az Irinyi Dániel Szabadkőműves Páholy tagja. 1918-tól a Pécsi Nemzeti Tanács elnöke.

<sup>64</sup> SZLANYINKA-VONYÓ 2022. 469. – A Pécsi Nemzeti Tanács 1918. október 31-én alakult meg a Függetlenségi- és 48-as Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Polgári Radikális Párt helyi szervezeteinek részvételével. Másnap, november 1-jén egy népgyűlésen közfelkiáltással választották meg a tanács elnökének Doktor Sándort, titkárának Hajdu Gyulát.

<sup>65</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 14.)

<sup>66</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 26.)

<sup>67</sup> Karadordević Péter (Petar), I. Péter néven Szerbia, majd a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság uralkodója 1903 – 1921 között.

<sup>68</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 26.)

<sup>69</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 16.)

<sup>70</sup> SZÜTS 1991. 19-20.

<sup>71</sup> Narodna Uprava (szerb) – Nemzeti Igazgatóság

<sup>72</sup> SZÜTS 1991. 20.

Ezek a hírek érthető módon nagy megdöbbenést váltottak ki a pécsi lakosság körében. Visy László naplójában többször is felvázolta az ország kilátástalan állapotát, illetve azt a véleményét, hogy ebben a helyzetben sem az antant, sem a wilsoni elvek nem menthetik meg az országot. 1918. december 2-án a város polgári elitje gyűlést tartott a Nemzeti Casinóban – melynek Visy is tagja volt – és megfogalmaztak egy kiáltványt az annexió ellen, történelmi-etnikai elvekre<sup>73</sup> hivatkozva. Ebben Visy László is részt vett: „*Ma délután a Nemzeti Casinóban ülést tartottunk. Egy kiáltványt fogadtunk el, melyben tiltakozunk annak még csak a gondolata ellen is, hogy Pécs sz. kir. város a jugoszláv államhoz csatoltassék. Hát idáig jutottunk. Egy szin magyar, 1000 év óta a magyar állam kötelékébe tartozó város lakosságának attól kell tartania, hogy akarata ellen idegen állam járma alá kerül. A Wilson elvek aligha mentenek meg bennünket.*”<sup>74</sup> Ezt másnap, december 3-án a városi közgyűlés is elfogadta, majd átadták a szerb parancsnokságnak.<sup>75</sup>

A kiáltványt a szerb vezetés a közrendet és a közbiztonságot zavaró tényezőként ítélte és ezek megóvása érdekében a szerb parancsnokság túszoikat ejtett a városi prominens polgárai és a kiáltványt aláírók köréből.<sup>76</sup> Visy részletesen leírja azt is, hogy a csak szervezetként aláírók képviselőit behívták a Lakits-laktanyába, ahol „*a parancsnok részéről komoly dorgálásban és intelemben részesültek.*”<sup>77</sup>

A túszooknak minden nap reggel 9-kor és este 7-kor meg kellett jelenniük a laktanyában, ahol nyilvántartást vezettek róluk. A várost csak parancsnoki engedéllyel hagyhatták el. Hangsúlyosan felhívták a túszo figyelmét – akiknek összetétele és létszámuk 1919 februárjáig bezárólag többször is változott – arra, hogy a jövőbeli városi rendbontásokért ők lesznek felelősségre vonva. Visy beszámolója szerint ez nagy felháborodást (az ő szóhasználatával: „izgalmat”) keltett a pécsi lakosság körében és sokan elmenekültek vagy el akartak menekülni Pécsről.<sup>78</sup>

---

<sup>73</sup> A megszállás jogosságának etnikai elvekkel való alátámasztását a szerbek is igyekeztek biztosítani. Ennek érdekében 1919-ben „népszámlálást” tartottak. Erről részletesen: GORJÁNÁC 1982.

<sup>74</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 2.)

<sup>75</sup> SZŰTS 1991. 20.

<sup>76</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 5.)

<sup>77</sup> UO. – Túszul ejtették többek között: Nendtvich Andor polgármestert, Tichy Ferenc városi tanácsnokot, Hajdu Gyula ügyvédet, Hamerli Imrét a Pannónia szálló tulajdonosát; összesen 11 személyt.

<sup>78</sup> UO.

1918. december 6-án a kiáltvány szövegének szerkesztőit – Oberhammer Antal<sup>79</sup> kormánybiztost, Doktor Sándort, Hajdu Gyulát<sup>80</sup>, Fürst Gyulát<sup>81</sup> és Makay Istvánt<sup>82</sup> – behívták a laktanyába. Oberhammert még éjjel, a többieket december 10-éig folyamatosan bocsájtották szabadon. Az új szerb parancsnok, Radovanović ezredes végül megszüntette az ellenük folyó eljárást.<sup>83</sup>

Ezen retorziók mellett a határozat nyilvánosságra hozása után elkezdődött a magyar köztisztviselői gárda szerb hivatalnokokra történő lecserélése a pécsi és a baranyai közigazgatásban.<sup>84</sup>

### 4.3 A szerb impériumváltás kezdetei

1919. január 27-én a Narodna Uprava beiktatta tisztségébe Vladislav Pandurović<sup>85</sup> Baranya vármegyei kormánybiztos-főispánt, ezzel megkezdve a magyar közigazgatás teljes leépítését és átállítását a szerb, pontosabban a már megalakult délszláv állam közigazgatására.<sup>86</sup> Pandurović már másnap erőszakkal eltávolította pozícióiból Oberhammer Antalt és Kerese Györgyöt, így a főispáni szék mellett az egész hivatal vezetése az ő keze alá került.<sup>87</sup>

Visy László elmondása szerint Pandurović ígéretet tett arra, hogy a vármegyeházáról és a városházáról is eltávolítják a szerb zászlót, de ez nem történt meg.<sup>88</sup> Nendtvich Andor polgármester nem fogadta el az új kormánybiztos-főispán beiktatását és a zászlókérdést is saját kezébe véve, kitetette a magyar zászlót a városháza kupolájára.<sup>89</sup> Az eseményt Visy igen plasztikusan ábrázolta és részletesen leírta a szerb városparancsnokság reakcióját is: „A közönség a magyar zászlót megpillantva nagy öröm és éljen rivalgásba tört ki. Nem így a

<sup>79</sup> Pécs Lexikon (II.) 2010. 45. – Oberhammer Antal, pécsi rendőrfőkapitány 1907 és 1918 között. 1918 novemberében, Pécs város főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztossá nevezték ki.

<sup>80</sup> Pécs Lexikon (I.) 2010. 283. – Hajdu Gyula, 1911-től Pécs város törvényhatósági bizottságának a tagja, szociáldemokrata politikus. A Pécsi Nemzeti Tanács titkára. A Tanácsköztársaság idején több funkciót is vállalt, a szerb megszállás után internáltak.

<sup>81</sup> Pécs Lexikon (I.) 2010. 251. – Fürst Gyula, pécsi bankigazgató. 1905 óta Pécs város törvényhatósági bizottságának a tagja.

<sup>82</sup> Pécs Lexikon (I.) 2010. 482. – Makay István pécsi tanácsnok, aljegyző, az 1940-es években Pécs polgármestere lett.

<sup>83</sup> UO.

<sup>84</sup> SZÜTS 1991. 22.

<sup>85</sup> Pécs Lexikon (II.) 2010. 67. – Vladislav Pandurović, az első világháború előtt a pécsi Hadapródiskola főhadnagy-tanára, a megszállás alatt Pécs kormánybiztos-főispánja.

<sup>86</sup> SZÜTS 19991. 24.

<sup>87</sup> NAGY 2021. 249.; MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI, k, (1918. nov. 26.) – „A kormány Oberhammer Antal rendőr főkapitányt Pécs sz. k. város és Dr. Kerese György pécsi ügyvédet Baranya megye kormánybiztosává nevezte ki, s megbízta őket a főispáni teendők ellátásával. (...) Mit tehetnek, ha a rendelkezési jog nem az ő, hanem a szerb csapatok kezében van. Ez pedig nap napután több hatalmat ragad megához.”

<sup>88</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. jan. 29.)

<sup>89</sup> NAGY 2021. 249.

*szerbek. Égtelen dühre ragadtattak. Egy szerb hadnagy katonákkal berontott a városházra, s revolverrel hadonászva kereste a „tettet”, s követelte a zászló bevonását. A Mérnöki Hivatal szolgáját, aki nem tudta, vagy nem akarta megmondani, hogy ki húzta fel a magyar lobogót, úgy arcon csapta, hogy elesett. Végre előkerült a tűzoltó, aki a polgármester parancsára felhúzta azt. Ezt elkísérték, a zászlót leszedték, s a sárba húzkodva diadallal elvitték a szerb parancsnokságra. Szóval, az állapotok napról napra „balkániabbak” lesznek.”<sup>90</sup>*

1919. január 29-én Nendtvich Andor polgármestert letartóztatták és katonai kísérettel a demarkációs vonal túloldalára kiutasították. Pandurović, Svetislav Rajićot<sup>91</sup> nevezte ki Baranya vármegye alispánjává.<sup>92</sup> Így a legfontosabb hatalmi pozíciók a vármegyei közigazgatásban a szerbek kezére kerültek. Ezek után fokozatosan egyre több fontos pozícióba szerb tisztek és hivatalnokok kerültek. Február elejére Visy szerint „a szerb vármegye a vármegyeházán berendezkedett (...) a vármegyeházára nem jár fel senki, csak a szerbek.”<sup>93</sup>

#### **4.4 A pécsi lakosság sztrájkja a megszállás ellen**

A demarkációs vonal elvágta Baranya megye nagy részét Magyarországtól. Ennek köszönhetően nem csak a kapcsolattartás,<sup>94</sup> hanem az ellátás is akadozni kezdett. A közigazgatási rendszer megszállók általi ellenőrzése és átvétele pedig tovább rontott a helyzeten. 1919. február 21-én indult el egy sztrájkhullám Temesváron, ami már másnap elérte Pécs városát is.<sup>95</sup> A széleskörű társadalmi összefogásnak volt köszönhető, hogy a sztrájk az élet majdnem minden területére kiterjedt és igen jelentős ideig, mintegy 17 napon keresztül tartott.<sup>96</sup> Visy leírásai alapján megbénult az élet, az egész város a levertség és nyomor hangulatát mutatta. Sztrájkoltak a munkások, az iparosok és még a bányászok sem vették fel a munkát. Nem működött a posta<sup>97</sup> és a telefonközpont sem, valamint bezártak a vendéglátó egységek is.<sup>98</sup> Ennek az összefogásnak a létrejöttében a megszállók nagy szerepet tulajdonítottak a magyar

---

<sup>90</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. jan. 29.)

<sup>91</sup> Pécs Lexikon (II.) 2010. 165. – Svetislav Rajić, bácskai származású szerb politikus, a Magyar Honvédelmi Minisztérium tisztviselője. A megszállás alatt Pécs és Baranya alispánja.

<sup>92</sup> SZÜTS 1991. 25.; NAGY 2021. 249.

<sup>93</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 4.)

<sup>94</sup> A hiteles hírek hozzáférhetőségét nem csak a demarkációs vonal lezárása, hanem a szerb cenzúra is nehezítette. Erről részletesen: BODOR 2020.

<sup>95</sup> NAGY 2021. 250.

<sup>96</sup> A sztrájk történetéről részletesen írt: FRANKOVICS 1978.

<sup>97</sup> A posta megszállás alatti működéséről részletesen ír: BODOR 1992–1993.

<sup>98</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 22.) – „Ma arra ébredtünk, hogy az általános sterik [sic!] kitört. A szó szoros értelmében megállt minden. Egy bányász sem szállt le a bányába. A pécsi összes munkások, úgy az iparosok, mint a gyári munkások továbbá a kereskedők stb. beszüntették a munkát. Megállt a vasút, nem működik a posta, sem a távírda, sem a telefon. A vendéglők, kávéházak bezártak.”

kormánynak, illetve a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak.<sup>99</sup> Ez az állítás nem volt igazolható, viszont az egyértelműen látszik, hogy a különböző pécsi szocialista szervezetek és szimpatizánsok igenis nagy szerepet játszottak a sztrájk kirobbantásában, a vasutas szakszervezeti csoportokkal együtt.<sup>100</sup>

A sztrájk első napján, 1919. február 22-én délelőtt egy nagylétszámú munkásküldöttség ment a szerb parancsnokságra. Követeléseik között volt a forgalom megnyitása a demarkációs vonalon túlra, a gyülekezési jog újbóli engedélyezése, illetve a szerb polgári közigazgatás munkájának beszüntetése. Erre a szerb városparancsnok Radovanović ezredes letartóztatta a teljes munkásküldöttséget, illetve behívatta a túszoikat. Utóbbiak között ekkor már Visy László sógora, Fischer Béla alispán is ott volt.<sup>101</sup>

A sztrájkot a szerb parancsnokság több intézkedéssel is megpróbálta letörni. Radovanović kiadott egy nyilatkozatot, amiben felhívta a munkások figyelmét arra, hogy aki 48 óra múlva nem áll munkába az felett kötelezettségszegő katonaként fog eljárni a hadbíróság. 1919. március 3-án statáriumot is hirdettek.<sup>102</sup> Március elején Hajdu Gyula és Makay István vezetésével munkásküldöttség utazott Belgrádba tárgyalni. Visy meglátása szerint ezen munkásszerveződések óriási hatalommal bírtak.<sup>103</sup> Ez a tárgyalás tudta azokat a megállapodásokat fedél alá hozni, melyek véget vetettek a sztrájknak.<sup>104</sup> Hosszútávú eredményeket azonban nem sikerült elérniük a tárgyalásokkal, mert a folyamatot megakasztotta az időközben kikiáltott Tanácsköztársaság és az attól való félelem.<sup>105</sup>

Az 1919. február-márciusi sztrájk jelentőségét jól mutatja, hogy a szerbek menesztették Radovanović parancsnokot és helyére Čolak-Antić ezredest<sup>106</sup> nevezték ki. Március 30-án visszatérhetett Pécsre Nendtvich Andor polgármester és több más kiutasított személy is.<sup>107</sup> Hajdu Gyula úgy vélte, hogy a széleskörű és kitartó pécsi sztrájk hatására került le a hivatalos szerb területi követelések listájáról Baranya területe.<sup>108</sup>

---

<sup>99</sup> SZÜTS 1991. 31.

<sup>100</sup> UO.; Részleges sztrájkokra a megszállás ideje alatt többször is sor került, ezekről Visy rendszeresen beszámolt naplójában.

<sup>101</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 23.)

<sup>102</sup> UO.

<sup>103</sup> UO. – „(...) annyi azonban bizonyos, hogy a munkásszervezetek óriási hatalmára mutat, hogy egy győztes nemzet, minő ma szerb, kénytelen a legyőzött ország setidlista [sic!] szervezetével tárgyalásokba bocsátkozni (...)”

<sup>104</sup> UO.

<sup>105</sup> KIRÁLY 2009. 62.

<sup>106</sup> HORNYÁK 2016. 50. – Vojin Čolak-Antić szerb ezredes, hadosztályparancsnok, a megszállás után a magyar-jugoszláv határkijelölő bizottság jugoszláv tagja.

<sup>107</sup> NAGY 2021. 250.

<sup>108</sup> HORNYÁK 2006. 13. – Hajdu visszaemlékezései szerint Kalafatović szerb helyettes vezérkari főnök azt mondta, hogy hiba lenne a baranyai területeket követelni, mert a lakosságot csak erőszakos úton tudnák féken tartani. Így csak Baranya vármegye déli részét („Baranya-háromszög”), kérték, ahol jelentősen nagyobb volt a délszláv lakosság aránya.

#### 4.5 Visy László és társainak internálása a megszállás alatt

A pécsi szocialisták már 1920 nyarától kezdve gyűléseiken folyamatosan amellelt foglaltak állást, hogy Baranya és Pécs szerb megszállását addig kell fenntartani, amíg Magyarországon a helyzet nem változik, vagyis amíg újra nem a Tanácsköztársaság kerül hatalomra.<sup>109</sup> Ezzel az állásponttal szemben kezdett el szerveződni a pécsi polgári konzervatív oldal körében egy memorandum. Ennek az egyik fő kezdeményezője Fischer Béla<sup>110</sup> volt. 1920 júniusának végére el is készült a memorandum, Fischer Ferenc<sup>111</sup> megfogalmazásában.<sup>112</sup> Ebben pécsi szervezetek, egyesültek, politikusok és egyes magánszemélyek kifejezték nemtetszésüket a megszállással kapcsolatban, hiszen a békeszerződés aláírása után a szerbek ittléte egész egyszerűen jogtalan volt.<sup>113</sup> A memorandumot Visy László, mint a Vörös Kereszt Egyesület pécsi fiókjának elnöke és a Tuberkulózis Ellen Védekező Egylet elnöke írta alá: „(...) vőm, Fischer Béla 1920. július hó 24-én, szombaton du. ½ 5 órakor eljött hozzám egy magyar és francia nyelven szerkesztett memorandummal, amelyben az aláírók kéri az entente Budapesten székelő tábornoki tanácsát, hogy hasson oda, miszerint a megszállás mielőbb szűnjön meg. A „sógor” kért, hogy ezen memorandumot, melyet az összes pécsi egyesületek, testületek, részvénytársaságok, nagyobb vállalatok stb. aláírnak, akár mint a Vörös Kereszt Egylet pécsi fiókjának az elnöke, akár mint a Pécs Városi Tuberkolosis [sic!] Ellen Védekező Egylet elnöke, írjam alá.”<sup>114</sup> Visy ekkor az első szervezet nevében aláírta, majd Fischer Béla ment tovább dr. Lóránt Lipóthoz, hogy ő pedig a Tuberkulózis Egylet nevében írja alá a memorandumot. Ezután Visy elmondása szerint: „(...) de mint egy 10-15 perc múlva visszajött azzal, hogy Lóránt azzal a megokolással, hogy ő nem politizál, az aláírást megtagadta (...) mire én kijelentettem, se baj, majd aláírom én a TEVE. nevében is. Ezt nyomban meg is tettem.”<sup>115</sup>

A memorandum aláírásáért 1920. június 26-án Visy Lászlót és Fischer Ferencet letartóztatta a szerb határrendőrség, és a pécsi ügyészségi fogházba zárták őket.<sup>116</sup> Az ellenük

<sup>109</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920 okt. 4.)

<sup>110</sup> Fischer Béla Baranya vármegye alispánja, Visy László Márta nevű lányának a férje. Visy a legtöbbször csak mint „sógor” hivatkozik rá naplójában.

<sup>111</sup> Pécs Lexikon (I.) 2010. 386. – Fischer Ferenc (később anyja nevét is felvéve Keresztes-Fischer) a megszállás után Pécs és Baranya, valamint Somogy és Tolna vármegyék főispánja, majd a Horthy-korszak egyik legjelentősebb belügyminisztere. Két alkalommal átmenetileg megbízott miniszterelnök is volt.

<sup>112</sup> VISY 1999. 330.

<sup>113</sup> VISY 2003. 92.

<sup>114</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.) — [Visy a naplójában az internálásának történetét utólag írta le. Ez egy fontos szempontja a történet elemzésének – a szerző]

<sup>115</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

<sup>116</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.) – „Ebed után csengettek, s a határrendőr a Sógort hozta magával azzal, hogy én is kövessem őt a rendőrségre. (...) Laci ott volt, s mikor én beléptem, őt elbocsájtották. A határrendőrség vezetője kihallgatott, s azt kérdezte, igaz e, hogy mi egyeseket erőszakkal és fenyegetéssel arra igyekeztünk rá bírni, hogy bizonyos memorandumot írjanak alá. Határozottan kijelentettem, hogy ez nem igaz.

szóló vád az volt, hogy erőszakosan próbáltak meg aláírásokat szerezni egyesületektől a megszállás ellen tiltakozó dokumentumhoz. A jelentésben benne is volt, hogy „(...) egyes pécsi emberek terror és fenyegetés által aláírásokat csikartak ki egyesületektől és egyesektől (...)”<sup>117</sup> Ehhez állítólagos tanúkat is talált a szerb határrendőrség.<sup>118</sup> A kutatások során utólag kiderült, hogy a feljelentést ellenük az a dr. Lóránt Lipót tette meg, aki Fischer Béla megkeresésére nem volt hajlandó aláírni a memorandumot.<sup>119</sup> Ezt Visy László a naplójában nem jegyezte fel, tehát ebből arra következtetnek, hogy ők ezt nem is tudhatták. Másnap Fischer Ferenc és Hamerli József<sup>120</sup> is elzárásra került.<sup>121</sup> A zárka rossz állapota miatt a vizsgálóbíró megbízta dr. Tolnai Vilmos főorvost, hogy mérje fel az állapotokat. Visy szerencséjére a főorvos, aki az ő nagy tisztelője volt, korára és állapotára hivatkozva áthelyeztette őt a pécsi kórházba.<sup>122</sup> Augusztus 19-én a kórháznál egy csendőr jelent meg, aki utasította Visy orvosát, hogy adja ki nekik őt, hogy másnap a hajnali 4 órakor Eszékre induló vonathoz kísérjék. Még az utolsó pillanatokban is voltak, akik megpróbálták Visy László internálását megakadályozni. Ilyen volt dr. Schmidt Antal kórházigazgató, aki maga Raić kormánybiztos-főispánt is felkereste, de nem járt sikerrel.<sup>123</sup>

Visy Lászlót, Fischer Bélát<sup>124</sup>, Fischer Ferencet és Hamerli Józsefet 1920. augusztus 20-án hajnalban internálta a szerb határrendőrség a nyugat-szerbiai Valjevoba.<sup>125</sup> Eszéken és Szabadkán át estére értek Zimonyba, ahol megvárták a reggelt. „(...) A városházhoz [Zimony – a szerző] azzal az intézettel kísérték át, hogy bennünket hotelben szállásoljanak el, s ott gondoskodjanak őrizetünkről. Ámde a városházán székelő rendőrbiztos, s más hasonló nagyhatalmasság, megértvén, hogy mi magyarok vagyunk, erről hallani sem akart. Még azt sem engedték meg, hogy a rendőrség szobájában várjuk be a reggelt, hanem belöktek bennünket egy sötét, bűzös, piszkos zárkába, ahol az éjjeli csavargók, részegek, szóval a város szemete szokta büntetését kitölteni. (...) Innét kísérték reggel 6kor bennünket a vasútra, s mentünk át Belgrádba, ahol a rendőrség vett át bennünket. (...)”<sup>126</sup> Itt három napot töltöttek el, orosz

---

Ugyan ezt mondta sógor is. Erre azt válaszolta, hogy tanúi vannak rá, letartóztatottnak jelentett ki bennünket s ¾ 2kor már az ügyészségi fogház 45 számú szobájában voltunk elzárva.”

<sup>117</sup> VISY 1999. 329.

<sup>118</sup> VISY 2003. 92.

<sup>119</sup> VISY 1999. 329.

<sup>120</sup> Pécs Lexikon (I.) 2010. 286. – Hamerli József, pécsi gépipari vállalkozó, vasnagykereskedő.

<sup>121</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

<sup>122</sup> UO.

<sup>123</sup> UO.

<sup>124</sup> FISCHER 2006. 192. – Fischer Béla a visszaemlékezéseiben nem részletezi az internálásukat. Csak megemlíti: „Mikor Valjevoból megjöttünk (...)”

<sup>125</sup> NAGY 2007. 127.

<sup>126</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

hadifoglyok között raboskodva. A börtönben minden személyes tárgyukat elvették.<sup>127</sup> Innen augusztus 24-én indultak tovább hajóval és estére meg is érkeztek az internálás helyszínére, Valjevoba. Az utazás ez alkalommal sem volt zökkenőmentes. Visy feljegyezte, hogy „(...) *a csendőr, amikor átvett minket, meg akart láncolni. Csak is a börtönőr szavára, hogy ezek urak. egyik /Én/ hozzá zsupán /főispán/ vagyok, állott el szándékától. (...) 11 órakor megérkeztünk Zabresba*<sup>128</sup>, majd (...) *marhaszállító kocsiban utaztunk, s este 6 órára érkeztünk meg Valjevoba.*”<sup>129</sup> Visyék az internálás ideje alatt a körülményekhez képest jó helyzetben voltak. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy találkoztak és összebarátkoztak Vojnics Ferencel<sup>130</sup>, Baja polgármesterével, aki már jó ideje Valjevoban töltötte internálását, összebarátkozott a helyi rendőrökkel és szólt Visyék érdekében.<sup>131</sup> Másnap „(...) *Vojnics és Bohus*<sup>132</sup>, *a helyi viszonyokról stb. informáltak, s jelezték, hogy másnap, vagyis csütörtökön kirándulásra készülnek, s így valószínűleg majd csak pénteken, vagy szombaton találkozhatunk. De bizony, nem láttuk őket többé. (...) Állítólag Magyarország felé mentek és szerencsésen átlépték a demarkationális [sic!] vonalat. (...)*”<sup>133</sup> Visy László – még a pécsi közkórházban kapott zárójelentésére hivatkozta – elérte a helyi hatóságoknál, hogy egészségügyi állapotára hivatkozva elengedjék.<sup>134</sup> Szeptember 15-én éjjel érkezett vissza Pécsre, a Főpályaudvarra. Rabtársait csak 1920 októberében engedte szabadon a szerb rendőrség és október 12-én érkeztek vissza a városba.<sup>135</sup>

Összességében elmondhatjuk, hogy Visy László és társainak internálása nem tekinthető egyedi esetnek. A szerbek által megszállt baranyai területeken élők közül többen is voltak Valjevoba internálva<sup>136</sup>, különböző, a megszállók ellen történő kihágásokért, vagy bármilyen a megszállás ellen irányuló szervezkedésben való részvételért.

<sup>127</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

<sup>128</sup> Zabres – valószínűleg Zabrežje nevű Száva-parti településről beszél Visy. A falu a mai Szerbiában található.

<sup>129</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

<sup>130</sup> MERK-RAPCSÁNYI 2007. 17. – Borbíró (Vojnics) Ferenc Baja polgármestere volt 1915 és 1918 között; valamint 1920 és 1937 között. Az 1918 és 1920 közötti időszakban Valjevoba lett internálva, mert a szerb megszálló csapatok Bajára érkezésekor nem volt hajlandó felesküdni a Narodna Upravara. A két világháború között több országos méltóságot is betöltött. 1938-ban Kassa főispánja volt. Visyék érkezése előtt egy évvel lett internálva.

<sup>131</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

<sup>132</sup> UO. – Bohus Rezső, római katolikus káplán, Visyék érkezése előtt 3 hónappal lett Valjevoba internálva.

<sup>133</sup> UO.

<sup>134</sup> UO.

<sup>135</sup> UO.

<sup>136</sup> UO. – A teljesség igénye nélkül néhány személy, akik Visy feljegyzései alapján internálva voltak Valjevoba 1918 és 1921 között: dr. Prakatúr Tamás mohácsi ügyvéd, a Mohácsi Sokacok Olvasóköreinek elnöke 1916 – 1929 között, két ciklusban (1921, 1926) országgyűlési képviselő (kétszer is volt internálva); dr. Margitay Lajos mohácsi főszolgabíró, majd polgármester; Németh Károly szolgabíró; Kisfaludy Vidor dunaszekcsői jegyző; Cseh [keresztnev ismeretlen] vaskúti jegyző; és a már emlegetett Vojnics Ferenc bajai polgármester; és Bohus Rezső káplán.

#### 4.6 A megszállók és a szocialisták együttműködése

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés meghatározta az új jugoszláv-magyar határt, ezzel jogilag is pontot téve a több éve húzódó határviták végére.<sup>137</sup> Így Baranya vármegye déli része<sup>138</sup> a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, viszont a korábbiakban kijelölt demarkációs vonaltól ez jóval délebbre esett, így jelentős szerb megszállás alatt lévő területek maradtak Magyarországnál. A szerb hadsereg azonban a béke aláírását követően nem sietett visszavonni csapatait az új határvonalra, aminek oka leginkább a pécsi szénmedence és az itt lévő ipar feletti ellenőrzés megtartása volt.<sup>139</sup> Vezető körökben többen azon a véleményen voltak, hogy szinte mindegy mi lesz Pécs városával, amíg a helyzet konszolidált és a szén a rendelkezésükre áll.<sup>140</sup> Nem volt ritka a szerb megszállók körében sem a rekvirálás, de nem volt olyan drasztikus mértékű, mint azt a román megszálló csapatoknál lehetett megfigyelni.<sup>141</sup>

Ahhoz, hogy a szerbek Trianon után is megszállás alatt tarthassák a területet, a helyi szocialistákkal<sup>142</sup> is hajlandóak voltak együttműködni, a pécsi polgári-konzervatív körök legnagyobb megdöbbenésére.<sup>143</sup> Engedélyezték a szocialista szervezetek működését, és tömegrendezvényeiket is Pécs terein, amit a lakosság köréből többen provokációként értékelték. „(...) *A szerb parancsnokság mindent megenged nekik. [olvashatatlan szó – a szerző] látja azt, mint gyalázzák a magyar hazát, mint szidják Horthyt, mint piszkolják a kormányt. Aztán örülnek annak, mint szítanak gyűlöletet a munkaadók ellen. Délután 2 órákor a Majláth téren [mai Kossuth tér – a szerző] s az azt környékező utcákban gyülekeztek, s több rendbeli zenekar indulói mellett felvonultak a Tettyére. (...) a felvonulók száma 8000–8300 at tett ki. (...)*”<sup>144</sup> Az 1920. augusztus 29–30-án tartott törvényhatósági választások után szocialista többségű törvényhatósági bizottság alakult, Doktor Sándor elnökletével.<sup>145</sup> De ebből az

<sup>137</sup> HORNYÁK 2021. 28.

<sup>138</sup> Ez a gyakorlatban a Baranyavári járás teljes területét, kis részben pedig a mohácsi és siklósi járások területeinek az elcsatolását jelentették.

<sup>139</sup> NAGY 2021. 251.

<sup>140</sup> HORNYÁK 2006. 28.

<sup>141</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. febr. 13.) – [Egy példa a rekvirálásra 1920. február 13-án – a szerző] „*A városháza előtt nagy bútorszállítókocsi áll. A főispáni helyiség bútorait szállítják. A polgármester mindent megtett, hogy meggyőzze őket, miszerint ezek a bútorok nem képeznek állami tulajdont. Ezek városi dolgok. A város rendelte meg őket s ő is fizette ki. Nem használt semmit. Parancs jött Belgrádból. El kell vinni, mert egy államtitkárnak nincs bútora.*”

<sup>142</sup> A pécsi baloldali politikai élet szereplői nem csak a helyiek köréből kerültek ki. Jelentős emigráció volt megfigyelhető a megszállt területekre a Tanácsköztársaság bukása után, köztük a nagypolitika szereplőivel is, mint például Linder Béla, a Károlyi-kormány hadügyminisztere. Visy a polgármesteri kinevezéséről, csak az internálásból való hazaérkezés után értesült.

<sup>143</sup> NAGY 2021. 251.

<sup>144</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. máj. 1.)

<sup>145</sup> NAGY 2021. 252.

együttműködésből nem csak a szerbek profitáltak. Amíg a megszálló csapatok itt voltak, Horthy sem tudott bevonulni Baranyába, így addig – elsősorban a Tanácsköztársaság bukása után elmenekült – baloldali politikai elit is biztonságban volt.

Az új szocialista törvényhatósági bizottság 1920. szeptember 22-én polgármesterré választotta Linder Bélát.<sup>146</sup> Ezt Nendtvich Andor nem ismerte el, ennek következményeként szeptember 23-án letartóztatták, és ismét a demarkációs vonal túloldalára toloncolták.<sup>147</sup>

#### **4.7 A Baranya-Bajai Szerb-Magyar Köztársaság<sup>148</sup> kikiáltása**

A trianoni békeszerződés aláírása után szinte folyton napirenden volt a szerb csapatok kivonása Baranya területéről. Az antant hatalmak 1921 nyarára jutottak el odáig, hogy ennek érdekében diplomáciai lépéseket is tegyenek.<sup>149</sup> Baranya szerbek általi kiürítésének előkészítése és lebonyolítása érdekében létrehozta egy szövetséges bizottságot, aminek a vezetésével Francis William Gosset brit ezredest bíztak meg. Ez lett a Baranya-misszió.<sup>150</sup> A nagyhatalmak képviselői 1921. augusztus 9-én döntöttek a kiürítésről<sup>151</sup> és ennek ellenőrzése érdekében már másnap Pécsre érkezett Gosset ezredes is.<sup>152</sup> Visy feljegyzéseiből látszik, hogy az antant misszió Pécsre érkezése után, már másnapra munkabeszüntetést rendelt el a szerb parancsnoksággal szorosan együttműködő szocialista városvezetés.<sup>153</sup>

Mind ezek után kétségbeesve – és már más lehetőséget nem látva – a szerb parancsnokság és a városvezetés 1921. augusztus 14-én kikiáltotta a Baranya-Bajai Szerb-Magyar Köztársaságot annak az érdekében, hogy Baranya továbbra is délszláv fennhatóság alatt maradjon.<sup>154</sup> Ez az új „állam” rögtön a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság védnöksége alá

---

<sup>146</sup> UO.

<sup>147</sup> SZÜTS 1991. 90.

<sup>148</sup> Szerbül: Српско-мађарска република Барања-Бaja (latin betűkkel: Srpsko-mađarska republika Baranja-Baja).

<sup>149</sup> HORNYÁK 2006. 29.

<sup>150</sup> UO.

<sup>151</sup> UO.; HORNYÁK 2021. 29. – A budapesti tábornoki főbiztosi megbeszélés döntése alapján, a kivonulásnak 1921. augusztus 18. és 22. között végbe kell mennie. A misszió három lépésben tervezte meg ennek megvalósítását. 1. lépés: Barcs, Szigetvár, Bátaszék; 2. lépés: Pécsvárad, Pécs, Szentlőrinc, Sellye; 3. lépés: Mohács, Villány, Siklós, Harkány.

<sup>152</sup> UO.

<sup>153</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 11.) – „Mind azon remények, amelyeket a munkás vezérek, s az ide menekült emigránsok száza, de lehet mondani ezrei az őt [nem érthető miért őt évet írt, a megszállás három évig tartott – a szerző] évi megszálláshoz fűztek, összeomlottak. Hogy a munkásokat továbbra is hatalmunkban tartásuk, új trükköket gondoltak ki. Augusztus 11-én déli 12 órától este 7-ig általános munkaszünetet rendeltek el. A kereskedők nem akarták üzleteiket bezárni. (...) a kereskedőket boltjaikból kituszkolták [sic!], s lehúzták a rollókat. Közben a kirakatablakokat betörték, s aki ellenállt eldönggették. (...) Mind ehhez a szocialista városvezetés a szó szoros értelmében asszisztált. (...) A Nemzeti Casinó ablakait beverték, majd berontottak az épületbe, beverték a folyosó ablakokat, az udvar felőli szélfogó ajtót kidöntötték. (...) többeket bántalmaztak is. (...)”

<sup>154</sup> HORNYÁK 2006. 31.; NAGY 2021. 254.; SZÜTS 1991. 198-199.

helyezte magát.<sup>155</sup> A köztársaság elnöke Petar Dobrović<sup>156</sup> lett.<sup>157</sup> A Széchenyi téren a tömegben többen Horthy ellenes szövegeket kezdtek skandálni, ami Visy számára is sértő volt. Ahogyan ő fogalmazott: „(...) *legenyhébb kívánságuk az volt, hogy le a Horthy váró gazemberekkel. Kötél Visy Laci nyakára (...).*”<sup>158</sup> A új vezetés fegyverkezési szándéka és Horthy ellen irányuló védekezés terve miatt, Gosset ezredes augusztus 18-án a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak azt javasolta, hogy a szerb kiürítés határidejét halasszák el 48 órával, illetve figyelmeztető jegyzéket küldött Belgrádba, a békeszerződés feltételeinek mihamarabbi teljesítésére.<sup>159</sup>

#### **4.8 A megszállás vége és a köztársaság összeomlása**

A belgrádi szerb vezetés a helyzetet mérlegelve belátta, hogy már tényleg nincs mit tenni, ki kell üríteniük Baranya területét. Értesítették Petar Dobrović-ot és Linder Bélát, hogy nem tudnak biztosítani fegyveres támogatást, és fel fogják adni Baranyát.<sup>160</sup> Ekkor ők már tudták, hogy ezzel nem csak a köztársaságnak, de a szerb megszállásnak is vége szakad Baranyában. A hivatalos táviratot augusztus 18-án este fél 11-kor hirdette ki Raić kormánybiztos a szerb kivonulás 48 órás elhalasztásáról és a magyar csapatok augusztus 22-ére ütemezett bevonulásáról.<sup>161</sup>

Augusztus 20-án Raić szerb kormánybiztos-főispán átadta a közigazgatást a vármegyének, amit Fischer Béla vett át<sup>162</sup>, és a magyar csendőrség is megérkezett a városba.<sup>163</sup> Augusztus 21-től kezdve kocsikkal, tömegével indultak útnak azok, akik részt vettek, vagy csak támogatták a szerb megszállást. Augusztus 22-én az egész város kiment az utcákra megnézni a

---

<sup>155</sup> ROMSICS 2020. 193.

<sup>156</sup> Petar Dobrović (magyarul: Dobrovits Péter) pécsi szerb festőművész.

<sup>157</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 14.) – „(...) *ismét népgyűlést tartottak. Ez alkalommal Dobrovits Péter festő, Dobrovitsnének, ismert pécsi bábaasszonynak a fia vitte a szót. Ennek indítványára kimondták, hogy megalakítják a Baranya-Bajai Szerb-Magyar Köztársaságot. Ezt a szerb állam fennhatósága alá helyezik, fegyverkeznek, s fegyveresen ellenállnak. Beígérték, hogy a munkásság kész életét is áldozni, s ha másként nem szabadulhat a Horthy hóhérok betörésétől, elpusztítja a bányákat, felgyújtja a gyárakat. Szóval romba dönti Pécs városát. Ezt a határozatot is közzétette Raiccsal [sic!].*”

<sup>158</sup> UO.

<sup>159</sup> HORNYÁK 2021. 31.

<sup>160</sup> UO.

<sup>161</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 19.) – „*A fordulat 18-án este ½ 11 órakor állt be. Akkor jött meg a távirati parancs, hogy a kiürítés 48 órai haladékkal eltolódott ugyan, de végre hajtandó. Eszerint Pécsre 22-én hétfőn vonulnak be a mi katonáink. Raics [sic!] a kávéházban ezt maga közölte az emigránsokkal, azzal, hogy meneküljön, aki merre tud. 19-én hajnalban már a szerbeknek és az emigránsoknak százai utaztak el vonattal. (...) Szöktek a vezérek. Linder és neje, Dr. Schwarz Gábor és neje, Dr. Doktor Sándor, s még nagyon sokan jónak látták, be nem várni a Horthy katonák bevonulását. (...)*”

<sup>162</sup> VISY 2001-2002. 258. – Fischer Béla csak „de facto” alispánként vette át a közigazgatást, Kiszely Gyula kormánybiztos felhatalmazásával, mivel az alispán nem tudta hivatali feladatait ellátni betegsége miatt.

<sup>163</sup> NAGY 2021. 254.

magyar csapatok bevonulását. A feldíszított városba bádoki Soós altábornagy vezetésével érkeztek meg Horthy csapatai, akikkel Nendtvich Andor polgármester is visszaérkezett.<sup>164</sup> Ezt Visy László a családjával a Takarékpénztár erkélyéről<sup>165</sup> nézte. Visy szavaival élve a bevonulás „örökké felejthetetlen kép. Leírhatatlan lelkesedés. A beözönlött falusi nép és a városi lakosság száma 50-60 ezer között lehetett. Mind lelkes és egytől egyig magyar.”<sup>166</sup>

## **5. A megszállás alatti mindennapi élet néhány aspektusa a Visy-napló tükrében**

### **5.1 A megszállók megszerzik az ellenőrzést Pécs vagyoni és pénzügyi helyzete felett**

Visy társadalmi-politikai helyzetének köszönhetően, szinte minden eseményről elsőkézből értesült, mivel még a megszállás alatt is tagja volt a pécsi Takarékpénztár Rt. igazgató tanácsának és a Casinónak. A szerb megszállásnak a város és lakossága gazdasági-pénzügyi viszonyaira gyakorolt hatásairól<sup>167</sup> is érzékletes képet alkot naplójában, természetesen a saját polgári-konzervatív világlátásán keresztül.

Már 1918. november közepén, a szerb megszállástól való félelem miatt döntés született az értékpapírok Pécsről történő elszállításáról. „Ma délelőtt 11-kor a Takarékpénztárban igazgatósági teljes ülést tartottunk. Elhatároztuk, hogy az értékpapírokat ma éjjel ládába rakva, Szigetváron át Kaposvárra szállítjuk. Vagy 40 millióról van szó. Tekintve, hogy a fegyverszüneti megállapodások szerint Pécs okkupált terület, s hogy ellenséges csapatoktól lesz megszállva szükségesnek mutatkozott ezen lépés. Különben a többi pénzintézetek ugyan így járnak el. (...) Eszéken már szerb reguláris katonaság van, s hogy csak órák kérdése hogy ezek Pécssett megszállják. Szóval ránk nézve most kezdődik a háború.”<sup>168</sup>

A megszálló csapatok megérkezése után a szerb parancsnokság igyekezett kihasználni Pécs pénzügyi-gazdasági lehetőségeit és megpróbálták a város pénzügyi és természeti erőforrásait megszerezni. 1918. november 17-én a szerbek átvették a kincstári vagyon feletti ellenőrzést.<sup>169</sup> Stratégiai szempontból először a pénzintézetek és a bankok kerültek a megszállók ellenőrzése alá, így megszerezve a központi irányítást Pécs és Baranya pénzügyei felett.<sup>170</sup>

---

<sup>164</sup> UO.

<sup>165</sup> Mai megyeháza a Széchenyi téren.

<sup>166</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 22.)

<sup>167</sup> Erről külön tanulmányt készített: KAPOSÍ 2011.

<sup>168</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 22.)

<sup>169</sup> UO.

<sup>170</sup> KIRÁLY 2009. 64.

Mire a pénzügyi helyzet ellenőrzése stabilizálódni kezdett, egyre inkább a mindennapi életet is befolyásoló intézkedések következtek. 1918. november 18-án korlátozták a vasúti forgalmat és a lakosságot kötelezték a fegyvereik beszolgáltatására, ezzel elvágva Pécs kapcsolatát Magyarországgal, valamint a fegyveres ellenállást is megpróbálták megelőzni. Visy meghökkenve vette tudomásul a megszállók lépéseit: *„A szerb megszálló katonaság nap mint nap meglepetésekben részesít bennünket. Így a többek közt: a vasúti forgalmat korlátozták. Pécsről tehervonatok csak az ő engedélyükkel indíthatók. A szén fölött ők rendelkeznek. A katonai fegyvereket be kell szolgáltatni. Aki azonnal be nem szolgáltatja, az a szerb haditörvényszék elé kerül, s az bünteti. A kincstár tulajdonát képező el nem vitt anyagok, fegyvereket, lovakat, ágyúkat stb. elfoglalták, s viszik. Szóval furán nézünk ki.”*<sup>171</sup>

1918. november végére a szerb városparancsnokság rendeletben tiltotta meg az adók beszedést és ez alól csak a községi és a törvényhatósági adók voltak kivételek. Látva azt, hogy a megszálló egyre nagyobb mértékben folynak bele a vármegye pénzügyeibe, Visy már a magyar kormány által közölt fegyverszüneti egyezmény részleteiben is kételkedni kezdett: *„A szerbek parancsnoka megtiltotta az adók beszedését. Eredetileg úgy szólt a rendelet, hogy semmiféle adót nem lehet beszedni, de ez a rendelet oda módosult, hogy községi és törvényhatósági adók szedése meg van engedve. A berendezkedés napról-napra, lépésről-lépésre tért hódít, s fájdalom azt kell hinnem, hogy a mi kormányunk velünk a fegyverszüneti feltételeket nem hűen közölte, azokból sok mindent elhallgatott (...)”*<sup>172</sup> Sőt, a naplóból azt is megtudjuk, hogy ez – több más intézkedéssel szemben – a gyakorlatban is megvalósult, hiszen Visy László nyugdíjából nem kerültek levonásra az adók: *„Ma hozta meg Allaga a nyugdíjamat. Az egész 400 koronát ki adták – adó címén mit sem vontak le. Bolond dolog. A magyar állam fizeti a nyugdíjasokat, ehhez van joga. De ez államadó levonásához nincsen joga.”*<sup>173</sup>

Így, hogy a megszállók 1918–1919 fordulójára Pécs és Baranya pénzügyeit teljesen az ellenőrzésük alá vonták, elősegítették a közigazgatás átvételét, valamint sikeresen ellehetetlenítették a magyar szerveknek a megszállás ellen irányuló tevékenységeit.

---

<sup>171</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 18.)

<sup>172</sup> UO.

<sup>173</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 4.)

## 5.2 A szerb ünnepek beszivárgása a pécsi mindennapokba

A pécsiek először 1919. januárjában, az ortodox karácsonykor találkoztak a szerbek ünneplési szokásaikkal. Visy így írt az ortodox karácsonyról: „*Ma délután a szerbek ágyúkkal, lóháton, zászlókkal, kocsikon cigányokkal felvonultak a Mecsekre, ott levágtak egy fát (nem fenyőt) s felaprózták, elégették, s ennek hamujából kap minden ház, ahol szerbek laknak. Ezzel kezdődnek a karácsonyi ünnepek. Kidoboltatták, hogy a szerbek karácsonykor örömük jeléül lövöldözni szoktak, épp ezért a lakosság ne ijedjen meg, maradjon nyugodtan. Ma este lövés, lövést követett. Még ágyúdörej is bele-bele szólt a csendes éjszakába.*”<sup>174</sup>

De a megszállók a szerb király születésnapját is ünnepnappá nyilvánították Baranyában, Rajić alispán rendelettel munkaszüneti nappá tette 1920. július 12-ét. Ennek jegyében nagyszabású szentmisét tartottak a székesegyházban, amire külön papokat és kórust is hívtak Eszékről. A városi hatóságok vezetőit is meghívták a misére. Visy feljegyzései szerint a meghívottak hangsúlyozták, hogy ők már – az időközben aláírt trianoni békeszerződés alapján – békés viszonyban állnak és csak udvariasságból mennek el.<sup>175</sup> „*Ma van Petár király 76. születésnapja. A kormánybiztos-főispán-helyettes Raics rendeletet adott ki, s általános munkaszünetet rendelt. Csak a borbélyokra és a bányászokra tett kivételt. Ezek dolgozhatnak, minden egyéb munka szünetel. Diakovárról*<sup>176</sup> *idejött egy apátkanonok és négy pap, ezek a székesegyházban de. 10 órakor misét mondtak. De nem a fő, hanem csak a népoltárnál. Eszékről énekkart is hoztak. (...) A hatóságok fejeit a kormánybiztos az ünnepi misére „tisztelettel” meghívta. Megjelentek, de egy, a kormánybiztoshoz intézett átiratban hangsúlyozták, hogy ők, az immár aláírt békeszerződés alapján állnak, s így egy velünk már többé ellenséges viszonyban nem álló szomszéd állam uralkodójának születésnapja alakalmából mondott misére, udvariasságból elmennek.*”<sup>177</sup>

Összességében elmondhatjuk, a Visy-napló alapján az derül ki, hogy az embereknek sokkal inkább az ünneplés módjával volt problémája, mintsem magukkal az ünnepekkel. Visy leginkább semlegesen kommentálta a szerbek ünnepeit. Viszont az ünnepeket kísérő eseményeket, mint például a több napon keresztül tartó „mulatozást”, vagy az állandó lövöldözést elítélte.

---

<sup>174</sup> UO.

<sup>175</sup> Erről lásd: CSIBI 2018.; A pécsi püspökség szerb megszállás alatti helyzetéről részletes összefoglalót ad: HORVÁTH–SCHMELCZER-POHÁNKA–TENGELY 2016.

<sup>176</sup> Diakovár/Đakovo – város a mai Horvátország területén.

<sup>177</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. júl. 12.)

### 5.3 Szocializációs különbségek – a „balkáni hangulat és mentalitás”

Ahogy az ünnepeknél is láttuk, a konfrontációk forrása elsősorban nem maguk az ünnepek, hanem a magyar és a szerb nép közötti civilizációs különbségek voltak. Az ortodox vallás és a balkáni szocializáció egy teljesen más életstílust, életfelfogást eredményezett, mint amivel a pécsi – jellemzően valamely nyugati keresztény felekezethez tartozó – lakosság rendelkezett. A mentalitásbeli különbségekkel kapcsolatban Visy többször is tesz megjegyzéseket a naplójában: „(...) az állapotok napról napra „balkániabbak” lesznek”<sup>178</sup> vagy, hogy a demarkációs vonalon „innen szerb világ van, s kezdődik a „Balkán.””<sup>179</sup>

Visy szóhasználatában a *balkáni* egy egyértelműen negatív, sokszor a brutalitás szinonimájaként jelenik meg. Az előbb idézett részletek a dolgozat 4.3 fejezetében leírt zászlókérdés kommentárjai. A magyar zászló letévése, földbe tiprása, majd a városon végighurcolása szerinte a balkáni állapot, vagyis egy erőszakos, a magyartól szerinte egy egyértelműen elmaradottabb szocializációs környezet helyi megnyilvánulása. Hasonló helyzet az is, hogy a megszállás ideje alatt megromlott pécsi közbiztonsági viszonyokat, szintén az emlegetett jelzővel illeti: „A közbiztonsági viszonyok, úgy a városban, valamint a vidéken „Balkániak”. Pár nap előtt az átai<sup>180</sup> állomáselőljárót rabolták ki ismeretlen fegyveresek, ma reggelre virradóra pedig Málomban<sup>181</sup> történt nagyobb szabású rablás. A szegény gazdák elverése és megszurkálása nem maradt el.”<sup>182</sup>

Ez a naplóban tapasztalható felfogás nagyon jól illeszkedik mind az Osztrák-Magyar Monarchia, mind a Horthy-korszak kultúr- és nemzetiségpolitikájába. A magyarok szociális és kulturális értelemben is a környező nemzetiségek felett állnak. A két időszak között csak az a különbség, hogy ez előbbinél Magyarország egyben tartása – lett volna – a cél<sup>183</sup>, az utóbbinál pedig a trianoni békeszerződés revíziójának és a magyarság kulturális fölényének alapja.<sup>184</sup>

---

<sup>178</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. jan. 29.)

<sup>179</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. jan. 30.)

<sup>180</sup> Áta – baranyai település, Pécestől 22 km-re, délre.

<sup>181</sup> Málom – Pécs egyik déli városrésze. Az 1950-es évekig önálló település.

<sup>182</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. júl. 16.)

<sup>183</sup> KATUS 2021. 660.

<sup>184</sup> UJVÁRY 2014. 161-162.

## 6. Zárszó és összegzés

### 6.1 Pécs és Baranya felszabadul

Az egyetemes történetírás az első világháború végét az utolsó 1918-as fegyverszünetre datálja, formálisan pedig a békeszerződések aláírására. Az első dátum Magyarország szempontjából nem állja meg a helyét, hiszen az ellenséges államok 1918-ban kezdték meg csapataikat magyar területre tolni, ameddig csak képesek voltak erre. Ez igaz a cseh, a román és az általam vizsgált szerb törekvésekre is. A békeszerződés aláírása pedig Baranya szempontjából nem megfelelő időhatár, hiszen a Trianonban Magyarországnak ítélt területekről sem vonult ki a szerb hadsereg. A megszállás végül a szerb annexiós törekvések vereségével ért véget, 1921. augusztus 22-ére megtörtént a szerb erők kivonása Baranya vármegye Magyarországnak ítélt területeiről. Még aznap Nendtvich Andor polgármester is visszatért a városba.<sup>185</sup>

A kivonulás után megkezdődött a helyzet és az új rendszer konszolidációja a térségben. A magyar ellenőrzés a Nemzeti Hadsereg bevonulása után Horthy Miklós 1921 októberi pécsi látogatásával „szimbolikusan” is megtörtént. Baranya és Pécs új főispánja Fischer Ferenc lett<sup>186</sup>, a polgármesteri széket pedig ismét Nendtvich Andor töltötte be.<sup>187</sup> Fischer Bélát hivatalosan csak 1925-ben választotta a vármegyei közgyűlés alispánná, de már a kivonulás óta aktív résztvevője volt a vármegye újjászervezésében.<sup>188</sup>

### 6.2 Visy László a megszállás után

Visy László a megszállás végével befejezte 1914-ben elkezdett naplójának vezetését, így részletes, napi szintű személyes feljegyzésekkel nem rendelkezünk életének utolsó szakaszáról. Helyi politikai szerepvállalását nem fejezte be, a város törvényhatósági bizottságának élete végéig tagja volt, 1929-ben örökös tagnak is megválasztották.<sup>189</sup> Már a főispáni székéből való nyugdíjazásakor visszatért az aktív ügyvédi praktizáláshoz.<sup>190</sup>

Visy megőrizte azt a közéleti-társadalmi pozícióját és megítélését, amivel a megszállás és az első világháború előtt rendelkezett. Ettől függetlenül viszont az országos politikától teljesen visszavonult.<sup>191</sup> Életének utolsó szakaszában utolsó nagy közéleti szerepvállalása a

---

<sup>185</sup> NAGY 2021. 258.

<sup>186</sup> NAGY 2007. 127.

<sup>187</sup> NAGY 2021. 254.

<sup>188</sup> VISY 2001-2002. 259.

<sup>189</sup> NAGY 2007. 159.

<sup>190</sup> UO.

<sup>191</sup> VISY 2003. 92.

pécsi Nemzeti Casinó elnöki pozíciója, amit 1922 és 1932 között töltött be. Ez idő alatt több Pécs, vagy Pécs környéki település történetével kapcsolatos tanulmányt is írt.<sup>192</sup> 1935-ben bekövetkezett halálával a várost nagy veszteség érte. Emlékét a pécsi lakosság tisztelettel őrizte, nevét utca<sup>193</sup> is viselte egészen 1954-ig.<sup>194</sup>

### 6.3 A Visy-napló értékelése

A Visy-napló kiemelkedő jelentőséggel bír Baranya vármegye és Pécs első világháború és a szerb megszállás alatti történetékek megismerése tekintetében. Az tény, hogy az eseményeket sokkal részletesebben írja le addig a napig, amíg a főispáni pozíciót is betöltötte<sup>195</sup>, de ettől függetlenül is vannak olyan beszámolók, amiket elsőkézből, és különös részletességgel közöl.<sup>196</sup> A naplóban találkozhatunk olyan eseményekkel is, amelyeket csak utólag írt le a szerző. Ezek legtöbbször önhibáján kívüli indokok miatt történetek. Ilyen volt internálásának időszaka – ahol értelemszerűen nem tudott írni –, de ilyen volt az is, amikor elkapta a spanyolnáthát és pár hétig ágynak esett.<sup>197</sup>

A napló forrásbőségének és rendkívül informatív fogalmazásának köszönhetően Pécs szerb megszállásának olyan részletei, apróbb mozzanatai is rekonstruálhatók, amik egy sokkal árnyaltabb képet adnak az eddigi ismereteinkhez képest. Visy László és társainak internálásának történetét – a kutatás kezdetén nem is gondolt részletességgel – sikerült rekonstruálni. Ennek példáján keresztül szeretném kiemelni azt is, hogy olyan nem kifejezetten Pécshez kapcsolódó feljegyzéseket is tartalmaz, amik már a megszállás megyei szinten történő értelmezésében is hasznos részletnek tekinthetők.<sup>198</sup>

A kutatás másik fő kérdéskörére is kielégítő választ sikerült találni. A mindennapi élet egyes aspektusait tárgyaló fejezetek egy rendkívül plastikus képet adnak arról, hogy Visy – és a személyén túl az általa képviselt társadalmi-szociális közeg – hogyan élte meg a megszállást, sőt hogyan gondolkodott a szerbekről és törekvésikről.

A szerb megszállás végével a napló is lezárult, hiszen megírásának indíttatása is az volt, hogy a főispán – majd a már volt főispán – a háború alatti eseményeket örökítse meg benne. A hiányosságokra a napló végén saját maga is magyarázatot adott. „Ezzel vége szakad a naplóm

---

<sup>192</sup> Lásd például: VISY L. 1928.; VISY L. 1930.

<sup>193</sup> VISY 2003. 92. – A korabeli Horgos utcát nevezték el Visy Lászlóról. Ez ma Mikszáth Kálmán nevét viseli.

<sup>194</sup> NAGY 2007. 159.

<sup>195</sup> 1917. június 14-ig.

<sup>196</sup> MÁRFI 2000. 156.

<sup>197</sup> 1919 januárjában.

<sup>198</sup> Lásd például: a Valjevoba internált személyek (136. lábjegyzet).

*írásának. A magyar nemzet legborzasztóbb korszakát igyekeztem megörökíteni, úgy, mint azt én láttam. S hogy naplóm nem teljes s hogy az 1920 július és 1921 március közötti feljegyzések hiányosak, annak oka az, hogy a szerb megszállás alatt naplóimat folyamatosan rejtegetnem kellett.*”<sup>199</sup>

Összegezve elmondható, hogy Visy László naplója ezen kívül is még további szempontokból és módszerekkel is tartogat bőven lehetőséget a kutatók számára, amik jelen fogalmi kereteink között nem megvalósítható már. A megszámlálhatatlan mellékinformációnak köszönhetően nem csak Pécs, hanem az egész térség 1914 és 1921 közötti zavaros történetének adhat forrásanyagot.

---

<sup>199</sup> MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 23.)

## 7. Bibliográfia

### 7.1 Levéltári források

**MNL BaML XIV. 60. 3. d. VI. k.** = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921.

### 7.2 Felhasznált szakirodalom

**BEBESI 2005.** = BEBESI György: *Oroszország, a pánszlávizmus és a Balkán a XIX. század utolsó harmadában.* In: ÁRVAY Viktor – BODNÁR Erzsébet – DEMETER Gábor (szerk.): *A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában.* Hungarovox Kiadó, Budapest, 2005. 89-95.

**BODOR 1992–1993.** = BODOR Mihály: *A Pécsi Postaigazgatóság működése a szerb megszállás alatt.* In: *Baranya. Történelmi közlemények*, 5–6. évfolyam 1–2. szám 223–228.

**BODOR 2020.** = BODOR Mihály: *A szerb cenzúra története és működése a megszállt Baranya vármegye területén (1918–1921).* In: BŐSZ Attila (szerk.): *A Nagy Háború és a Dél-Dunántúl.* MNL Baranya Megyei Levéltára, Pécs, 2020. 31–40. (Baranyai történelmi közlemények 8.)

**CSIBI 2018.** = CSIBI Norbert: *A Pécs-székesegyházi és a Pécs-belvárosi plébániák a szerb megszállás időszakában (1918–1921).* In: BENE Krisztián – HUSZÁR Mihály – KOLONTÁRI Attila (szerk.): *A pécsi ruszisztika szolgálatában. Bebesi György 60 éves.* PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2018. 83–93.

**FISCHER 2006.** = *Fischer Béla visszaemlékezései.* FONT Márta – VONYÓ József (szerk.) Pécs Története Alapítvány Pécs, 2006.

**FRANKOVICS 1978.** = FRANKOVICS György: *Általános politikai sztrájk a szerb-antant hadsereg által megszállt Pécsen és Baranyában 1919 februárjában–márciusában.* In: *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 22 (1977).* Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 1978. 237–245.

**GLIBONJSKI 2006.** = Milan, GLIBONJSKI visszaemlékezései. *Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével.* (Szerk.: Hornyák Árpád) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2006. (Források Pécs történetéből, 2.)

**GORJÁNÁC 1982.** = GORJÁNÁC Rádojka: *Az 1919. évi szerb népszámlálás a megszállt Baranyában.* In: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás.* A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1981. Pécs, 1982. 463–513.

**HORNYÁK 2016.** = HORNYÁK Árpád: *A Horthy-korszak Magyarországa jugoszláv szemmel. Délszláv levéltári források (1919 – 1941)*. Kronosz Kiadó Pécs, 2016.

**HORNYÁK 2004.** = HORNYÁK Árpád: *Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Forum Könyvkiadó, Újvidék/Novi Sad, 2004.

**HORNYÁK 2006.** = HORNYÁK Árpád (ford. és szerk.): *Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével*. Pécs Története Alapítvány Pécs, 2006.

**HORNYÁK 2021.** = HORNYÁK Árpád (szerk.): *Szerb iratok a trianoni békeszerződésről*. MTA BTK TTI Budapest, 2021.

**HORVÁTH–SCHMELCZER-POHÁNKA–TENGYEL 2016.** = HORVÁTH István – SCHMELCZER-POHÁNKA Éva – TENGYEL Adrienn: *A pécsi püspökség a szerb megszállás alatt (1918–1921)*. In: ZOMBORI István (szerk.): *A szerbek Magyarországon, 1918-1921*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2016. 113–148.

**KAPOSI 2011.** = KAPOSI Zoltán: *Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–1921)*. *Pécsi Szemle*, 14. évfolyam 2. szám 66–77.

**KATONA 2017.** = KATONA Csaba: *Mit adnak nekünk a magániratok? Belvedere Meridionale* 2017. XXIX. évfolyam 3. szám 99-110.

**KATUS 2021.** = KATUS László: *A modern Magyarország születése*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2021.

**KIRÁLY 2009.** = KIRÁLY Dominika: *A szerb megszállás gazdasági hatása Baranya megyében. I. rész: A megszállt Baranya gazdasági kárai 1918–19-ben*. In: *Trianoni szemle* 1. évfolyam 3. szám 60-77.

**MÁRFI 2014.** = MÁRFI Attila: *Arató Jenő pécsi táblabíró naplói, feljegyzései és más helytörténeti írásai 1904–1908*. *Turul* 2014/2. 63-75.

**MÁRFI 2000.** = MÁRFI Attila: *Visy László Pécs szabad királyi város főispánjának naplója 1914–1917*. In: SASFI Csaba (szerk.): *Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben*. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2000. 156-162.

**MERK-RAPCSÁNYI 2007.** = MERK Zsuzsa – RAPCSÁNYI László (szerk.): *A város keresi múltját. Borbíró (Vojnics) Ferenc, Baja város polgármestere. Emlékezések, dokumentumok*. Bajai dolgozatok 15. Baja, 2007.

**NAGY 2007.** = NAGY Imre Gábor: *Baranya vármegye főispánjai (1688–1950)*. In: ÓDOR Imre (szerk.): *Baranyai történelmi közlemények* 2. BML Pécs, 2007. 79-160.

**NAGY 2021.** = NAGY Imre Gábor: *Pécs polgármesterei 1875–1940*. Kronosz Kiadó Pécs, 2021.

**ORMOS-MAJOROS 2003.** = ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

**ORMOS 2006.** = ORMOS Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945*. Csokonai Kiadó Debrecen, 2006.

**PRITZ 2018.** = PRITZ Pál (szerk.): *Napló és történelem* Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság Budapest, 2018.

**RAB 2017.** = RAB Virág: *A szociális hálózatba ágyazott életrajz Hegedüs Loránt példáján*. In: VONYÓ József (szerk.): *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Kronosz Kiadó Pécs, 2017. 492-510.

**ROMSICS 2020.** = ROMSICS Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam*. Helikon Kiadó, Budapest, 2020.

**ROMVÁRY-NAGY-HORVÁTH-GYÁNTI 2010.; Pécs Lexikon (I-II.) 2010.** = ROMVÁRY Ferenc – NAGY Imre Gábor – HORVÁTH Eszter – GYÁNTI István (szerk.): *Pécs lexikon*. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. Pécs, 2010.

**SZLANYINKA-VONYÓ 2022.** = SZLANYINKA Éva – VONYÓ József: *Nagy változások előszele. Politikai folyamatok a háború végén*. In: KAPOSI Zoltán – VONYÓ József (szerk.): *Pécs története VI. Iparosodás – polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867 – 1918)* Kronosz Kiadó Pécs, 2022. 463-472.

**SZÜTS 1991.** = SZÜTS Emil: *Az elmerült sziget*. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1991.

**UJVÁRY 2014.** = UJVÁRY Gábor: *„Egy európai formátumú államférfi” – Klebelsberg Kunó (1875 – 1932)* Kronosz Kiadó Pécs, 2014.

**VISY L. 1928.** = VISY László: *A pécsi Nemzeti Casino megalakulása, s ennek kihatása Pécs szab. kir. város kulturális és gazdasági fejlődésére*. In: *A Pécs-Baranyamegye Múzeum Egyesület értesítője* 1928. X. évfolyam 1. szám 4-18.

**VISY L. 1930.** = VISY László: *Pellérd földesurai*. In: *A Pécs-Baranyamegye Múzeum Egyesület értesítője* 1930. XII. évfolyam 60-64.

**VISY 2001-2002.** = VISY Zoltán: *Dr. h. c. Fischer Béla és a hatalomváltások* In: VARGA Lajos – VONYÓ József (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből 10-11-12*. Pécs Története Alapítvány Pécs, 2001-2002. 257-267.

**VISY 1999.** = VISY Zoltán: *Négy pécsi polgár az SHS királyság fogságában.* In: FONT Márta – VONYÓ József (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből 5-6.* Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1999. 329–343.

**VISY 2003.** = VISY Zoltán: *Visy László, Pécs szabad királyi város főispánja.* *Pécsi Szemle* 2003. VI. évfolyam 2. szám 88-92.